

Л.Лукашевська, О.Б.Рудик
Дослідження умов збереження ієрархії результатів
учасників учнівської олімпіади з інформатики

Передмова

У роботі викладено результати дослідження відповідності оцінок учнів міста Києва, отриманих ними під час проведення III і IV етапів Всеукраїнської учнівської олімпіади з інформатики та відбірково-тренувальних зборів команди міста Києва до IV етапу у 2002–2003 роках.

Первинні дані (бали, отримані учнями на III і IV етапах Всеукраїнської учнівської олімпіади з інформатики та відбірково-тренувальних зборів команди міста Києва до IV етапу) запозичено з таких сайтів:

- <http://www.uoi.kiev.ua> (Українські учнівські олімпіади з інформатики);
- <http://kievoi.narod.ru> (Київські учнівські олімпіади з інформатики).

Ці самі сайти містять порядок проведення відповідних заходів.

Мета дослідження:

- довести або спростувати слушність технології підготовки команди міста Києва;
- виявити причин зростання ймовірності випадкових порушень ієрархії результатів;
- виробити рекомендації щодо удосконалення проведення відбірково-тренувальних зборів до IV етапу олімпіади з інформатики.

Актуальність дослідження визначається важливістю роботи з обдарованими дітьми як з представниками майбутньої інтелектуальної еліти взагалі і створення умов добросовісної та досконалої конкуренції між ними зокрема.

1. Коефіцієнт рангової кореляції Спірмена

Порядковий характер шкали вимірювання результатів та невеликі довжини вибірки суттєво звужують коло статистичних методів, які можна використати у роботі. Результати отримано шляхом обчислення коефіцієнта рангової кореляції r_s Спірмена й подальшим порівнянням знайденої величини з критичним значенням. Подамо опис критерію, обраного для виконання дослідження, запозичений з монографії [1].

Призначення: визначення сили й напрями кореляційного зв'язку між двома ознаками.

Обмеження:

- нижня межа кількості вимірювань — 5;
- верхня межа кількості вимірювань — до 40 — визначається наявними таблицями критичних значень.

Гіпотези:

H_0 — кореляція між змінними (ієрархіями) не відрізняється від 0;

H_1 — кореляція між змінними (ієрархіями) достовірно відмінна від 0.

Алгоритм

1. Даним вимірюванням кожної змінної приписуємо ранги — номери відповідних елементів впорядкованого за зростанням масиву. Якщо кілька вимірювань мають один і той же результат, то всім їм приписуємо ранг, що є середнім арифметичним номерів відповідних елементів впорядкованого масиву. Таким чином, сума рангів усіх результатів вимірювання для вибірки довжини n дорівнює $n(n + 1)/2$.

2. Знаходимо $\sum_{j=1}^n \Delta_j^2$ — суму квадратів різниць рангів.

3. Знаходимо поправки на наявність однакових рангів:

$$T_A = \sum_a (a^3 - a)/12; \quad T_B = \sum_b (b^3 - b)/12$$

де a, b — об'єми кожної групи однакових рангів відповідно для результатів вимірювання двох змінних. Ці поправки дорівнюють 0, якщо результати вимірювань різні.

4. Обчислюємо коефіцієнт рангової кореляції:

$$r_s = 1 - 6 \cdot \frac{\sum_{j=1}^n \Delta_j^2 + T_A + T_B}{n \cdot (n^2 - 1)}.$$

5. За таблицею 1, запозиченою з публікацій [1–2] визначаємо r_c — критичне значення коефіцієнту рангової кореляції для даного n .

6. Якщо $r_c \leq r_s$, то приймаємо гіпотезу H_0 , інакше — H_1 .

Таблиця 1

Критичні значення коефіцієнту рангової кореляції r_c

n	ρ		n	ρ		n	P		n	ρ	
	0,05	0,01		0,05	0,01		0,05	0,01		0,05	0,01
5	0,94	–	14	0,54	0,68	23	0,42	0,53	32	0,36	0,45
6	0,85	–	15	0,52	0,66	24	0,41	0,52	33	0,34	0,45
7	0,78	0,94	16	0,50	0,64	25	0,40	0,51	34	0,34	0,44
8	0,72	0,88	17	0,48	0,62	26	0,39	0,50	35	0,33	0,43
9	0,68	0,83	18	0,47	0,60	27	0,38	0,49	36	0,33	0,43
10	0,64	0,79	19	0,46	0,58	28	0,38	0,48	37	0,33	0,43
11	0,61	0,76	20	0,45	0,57	29	0,37	0,48	38	0,32	0,41
12	0,58	0,73	21	0,44	0,56	30	0,36	0,47	39	0,32	0,41
13	0,56	0,70	22	0,43	0,54	31	0,36	0,46	40	0,31	0,40

У таблиці 1 *рівень значимості критерію ρ* — це ймовірність помилки I роду, тобто помилки відхилення нульової гіпотези H_0 за умови, що вона справджується. Склалися традиційні уявлення про *низький, достатній і високий рівні* статистичної значимості як такі, що не перевищують відповідно 0,05 (5%), 0,01 (1%) і 0,001 (0,1%).

2. Результати дослідження

Досліджено рангову кореляцію окремо для кожної пари рангів. Ранги виставлено у порядку зростання кількості отриманих балів, протилежному до порядку присудження місць.

У таблицях 2–7 подано такі величини:

R_3 — ранги згідно з результатами III етапу;

R_S — ранги, згідно з результатами відбірково-тренувальних зборів;

R_4 — ранги згідно з результатами VI етапу;

$D_{3S} = R_3 - R_S$; $D_{34} = R_3 - R_4$; $D_{S4} = R_S - R_4$ — різниці рангів.

Таблиця 2

Результати 2002 року ($n = 9$)

Прізвище, ім`я	R_3	R_S	R_4	D_{3S}	D_{34}	D_{S4}	D^2_{3S}	D^2_{34}	D^2_{S4}
Корюкалов Олександр	2	1	1	1	1	0	1	1	0
Павличко Віктор	8	2	2	6	6	0	36	36	0
Знов'як Юрій	1	3	4	-2	-3	-1	4	9	1
Гігіняк Володимир	9	4	7	5	2	-3	25	4	9
Михайлова Марія	5	5	5	0	0	0	0	0	0
Ліссов Павло	3,5	6	8	-2,5	-4,5	-2	6,25	20,25	4
Нестерук Володимир	3,5	7	6	-3,5	-2,5	1	12,25	6,25	1
Веденський Кирило	7	8	3	-1	4	5	1	16	25
Ткачук Володимир	6	9	9	-3	-3	0	9	9	0
Суми квадратів різниць рангів							94,5	101,5	40
r_s							0,20833	0,15	0,(6)
Гіпотеза							H_1	H_1	H_1

Лише для відповідності результатів відбірково-тренувальних зборів і IV етапу $r_s \approx r_c$ з точністю до 1% для рівня значимості 5%. У всіх інших випадках коефіцієнт r_s суттєво менший за r_c . Цей факт має доволі прозоре тлумачення. У 2001–2002 навчальному році і II (районний), і III (міський) етап проходили під загальним гаслом „Примітивна графіка, алгебра многочленів над полем раціональних чисел, розв’язування систем лінійних рівнянь на олімпіадах з інформатики”. Саме під такою назвою пізніше були опубліковано опис завдань. Такі завдання не є самими ймовірними, щонайменше для IV етапу. А завдання відбірково-тренувальних зборів вибиралася збалансованими щодо ймовірності випадання певної теми на олімпіаді з інформатики.

Чому ж тоді порушено кореляцію результатів відбірково-тренувальних зборів і IV етапу? Є доволі просте і прозоре пояснення. Найбільший вклад у суму квадратів різниць рейтингів вніс учень 11 класу, прізвище якого вилілено курсивом. З усіх членів команди лише він того року брав участь у IV етапі олімпіади з математики, де посів II місце з правом участі у відбірково-тренувальних зборах команди України до Міжнародної олімпіади з математики. Зауважимо, що:

При цьому:

- III етап олімпіади з математики відбувся за чотири тижні до I туру III етапу олімпіади з інформатики у тому самому місті;
- IV етап олімпіади з математики закінчився за тиждень до початку IV етапу олімпіади.

Неможливість зняти сильне психічне навантаження у такий короткий строк — очевидна причина порушення спаду результативності. Якщо вилучити результати цього учня з розгляду, отримаємо наступну таблицю 3.

Таблиця 3

Результати 2002 року без врахування результатів учасника
IV етапу олімпіади з математики ($n = 8$)

Прізвище, ім`я	R_S	R_4	D_{S4}	D^2_{S4}
Корюкалов Олександр	1	1	0	0
Павличко Віктор	2	2	0	0
Знов'як Юрій	3	3	0	0
Гігняк Володимир	4	6	-2	4
Михайлова Марія	5	4	1	1
Лісов Павло	6	7	-1	1
Нестерук Володимир	7	5	2	4
Ткачук Володимир	8	8	0	0
Суми квадратів різниць рангів				10
				r_s 0,88
Гіпотеза				H_0

Висновок. При розгляді результатів лише тих членів команди на IV етап 2002 року, хто не мав стресового навантаження у вигляді олімпіади з іншого предмету з перспективою участі у Міжнародній олімпіаді, спостерігаємо відповідність між результатами відбірково-тренувальних зборів і IV етап на достатньому рівні статистичної значимості.

Таблиця 4

Результати 2003 року ($n = 10$)

Прізвище, ім`я	R_3	R_S	R_4	D_{3S}	D_{34}	D_{S4}	D^2_{3S}	D^2_{34}	D^2_{S4}
Брюхацький Дмитро	2,5	1	1	1,5	1,5	0	2,25	2,25	0
Шурига Олексій	2,5	2	2,5	0,5	0	-0,5	0,25	0	0,25
Корюкалов Олександр	4	3	7	1	-3	-4	1	9	16
Корнієнко Антон	6	4	2,5	2	3,5	1,5	4	12,25	2,25
<u>Петушков</u> Тарас	1	5	9	-4	-8	-4	16	64	16
Гриненко Андрій	8	6	6	2	2	0	4	4	0
Кордубан Дмитро	7	7	4	0	3	3	0	9	9
<i>Челноков Володимир</i>	10	8	5	2	5	3	4	25	9
<i>Терлецький Юрій</i>	5	9	8	-4	-3	1	16	9	1
Знов'як Юрій	9	10	10	-1	-1	0	1	1	0

Суми квадратів різниць рангів	48,5	135,5	53,5
r_s	0,70303	0,17273	0,67273
Гіпотеза	H_0	H_1	H_0

Учні 10 класу, прізвища яких виділено курсивом, брали участь у IV етапі олімпіади з математики і *не* здобули права взяти участь у відбірково-тренувальних зборах до Міжнародної олімпіади з математики. Їхні результати не впливають найсуттєвіше на зменшення коефіцієнту рангової кореляції. Найсуттєвіший мають результати учня, чие прізвище виділено підкреслюванням. Особливості результатів цього учня — сталий приріст (на 4 позиції) при переході від III етапу до зборів і від зборів до IV етапу. Можливо, усвідомлення того, які вимоги висувають до учасника олімпіади з інформатики, в учня виникло лише під час тривалого процесу відбірково-тренувальних зборів і призвело до I місця на IV етапі. Принагідно зазначимо, що таке саме порушення ієрархії результатів у позитивному напрямку при переході від III етапу до відбірково-тренувальних зборів мав ще один учень. Відсутність такого ж приросту *відносних* результатів при переході від зборів до IV етапу у нього пояснюється не участю у IV етапі олімпіади з *математики*, а виходом на лідерські позиції.

Якщо вилучити результати учня, який *на відбірково-тренувальних зборах демонстрував найбільший приріст відносного результату, стартуючи з найгіршого результату на III етапі без виходу на лідерські позиції у відбірково-тренувальних зборах*, то отримаємо наступну таблицю 5.

Таблиця 5

Результати 2003 року ($n = 9$)

Прізвище, ім`я	R_3	R_S	R_4	D_{3S}	D_{34}	D_{S4}	D^2_{3S}	D^2_{34}	D^2_{S4}
Брюхацький Дмитро	1,5	1	1	0,5	0,5	0	0,25	0,25	0
Шурига Олексій	1,5	2	2,5	-0,5	-1	-0,5	0,25	1	0,25
Корюкалов Олександр	3	3	7	0	-4	-4	0	16	16
Корнієнко Антон	5	4	2,5	1	2,5	1,5	1	6,25	2,25
Гриненко Андрій	7	5	6	2	1	-1	4	1	1
Кордубан Дмитро	6	6	4	0	2	2	0	4	4
Челноков Володимир	9	7	5	2	4	2	4	16	4
Терлецький Юрій	4	8	8	-4	-4	0	16	16	0
Знов'як Юрій	8	9	9	-1	-1	0	1	1	0
Суми квадратів різниць рангів							26,5	61,5	27,5
r_s							0,775	0,47917	0,7(6)
Гіпотеза							H_0	H_1	H_0

Висновок. Після вилучення з розгляду результатів учня, який мав найвищий позитивний приріст результатів на відбіркових тренувальних зборах, спостерігаємо відповідність між результатами відбірково-тренувальних зборів і IV етап на достатньому рівні статистичної значимості.

Література

- [1] Сидоренко Е.В. Математические методы обработки в психологии. – СПб., Речь, 2001. – 349 с.
- [2] Урбах В.Ю. Биометрические методы. Статистическая обработка опытных данных в биологии, сельском хозяйстве и медицине. – М.: Наука, 1964. – 415 с.